

УДК 340.132.62

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870771>

О.В. ВОЛОШЕНЮК,

доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент, м. Харків, Україна; e-mail: voloshenyuk1966@gmail.com;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8978-0645>

РОЗШИРЮВАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

O.V. VOLOSHENYUK,

Ass. Professor, Chair of Fundamental and Juridical Disciplines, Kharkiv National University
of Internal Affairs, Ph.D. in Law, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine;
e-mail: voloshenyuk1966@gmail.com;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8978-0645>

EXTENDED INTERPRETATION OF NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW NORMS

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Право спрямоване на узгодження широкого кола динамічних і непередбачуваних суспільних відносин, що спонукає суб'єктів нормотворчості використовувати різний ступінь конкретизації правових норм. В процесі реалізації чинного нормативно-правового масиву виникає об'єктивна необхідність встановлення дійсного змісту кожної юридичної норми, тобто її тлумачення. Попри значну кількість наукових робіт з досліджуваної тематики, залишається багато питань, які не знайшли належного висвітлення у науковій літературі. Це, зокрема, стосується загальнотеоретичної характеристики окремих видів тлумачення норм права за обсягом, яка у наявних джерелах представлена схематично і недостатньо повно. Тому **метою** статті є поглиблена характеристика розширювального тлумачення норм права з урахуванням сучасних тенденцій розвитку національної та міжнародної юридичної теорії і практики. **Методи.** За допомогою системно-факторного аналізу проведено дослідження впливу різних чинників на процес інтерпретації юридичних текстів. Порівняльно-правовий метод дозволив зіставити розуміння деяких правових категорій у ФРН та Україні. Історичний метод дав змогу висвітлити розвиток еволюційного тлумачення у практиці Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини. **Результати.** Встановлено, що використання розширювального тлумачення спричинене чотирма групами чинників: значна кількість фактичних обставин, з якими правове регулювання має справу; динамізм суспільних відносин, які регулюються правом; наявність різних правових культур і методологічних підходів до інтерпретації правових приписів; динамізм права, що проявляється у поступовій зміні правових цінностей і пріоритетів. Це дозволило виокремити такі його види, як змістовно-фактичне, темпорально-фактичне, змістовно-правове і темпорально-правове. **Висновки.** Аналіз інтерпретаційної практики свідчить про те, що вказані різновиди розширювального тлумачення використовуються суб'єктами тлумачення норм як національного, так і міжнародного права. Діяльність національних конституційних судів, Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини в сучасних умовах зорієнтована на адаптацію нормативних текстів до реалій сьогодення, внаслідок чого еволюційне, динамічне тлумачення закону чи міжнародного договору стає все більш затребуваним.

Ключові слова: тлумачення норм права; розширювальне тлумачення; еволюційне тлумачення; динамічне тлумачення; Міжнародний суд ООН; Європейський суд з прав людини

***

Problem statement. Law is aimed at harmonizing a wide range of dynamic and unpredictable social relations, which prompts law-making subjects to use different degrees of specification of legal norms. In the process of implementation of the current regulatory and legal array, there is an objective need to establish the valid content of each legal norm, that is, its interpretation. Despite a significant number of scientific works on the researched topic, there are still many questions that have not found adequate coverage in the scientific literature. This, in particular, concerns the general theoretical characteristics of certain types of interpretation of legal norms by scope, which is presented schematically and not fully enough in the available sources. Therefore, the **purpose** of the article is an in-depth characterization of the expanding interpretation of legal norms, taking into account the current trends in the development of national and international legal theory and practice. **Methods.** With the help of system-factor analysis, a study of the influence of various factors on the

process of interpretation of legal texts was carried out. The comparative legal method made it possible to compare the understanding of some legal categories in Germany and Ukraine. The historical method made it possible to highlight the development of evolutionary interpretation in the practice of the UN International Court of Justice and the European Court of Human Rights. Results. It has been established that four groups of factors cause the use of extended interpretation: a significant number of factual circumstances with which legal regulation deals; the dynamism of social relations regulated by law; the presence of different legal cultures and methodological approaches to the interpretation of legal prescriptions; the dynamism of law, which manifests in the gradual change of legal values and priorities. This made it possible to distinguish its types, such as content-factual, temporal-factual, content-legal, and temporal-legal. **Conclusions.** The analysis of interpretive practice shows that subjects of interpretation of national and international law norms use the specified varieties of extended interpretation. The activities of national constitutional courts, the International Court of the United Nations, and the European Court of Human Rights in modern conditions are oriented towards the adaptation of normative texts to the realities of today, because of which the evolutionary, dynamic interpretation of a law or an international treaty is becoming more and more in demand.

Keywords: *interpretation of legal norms; extended interpretation; evolutionary interpretation; dynamic interpretation; UN International Court of Justice; European Court of Human Rights*

Постановка проблеми

Право, як специфічний нормативних регулятор, спрямоване на узгодження широкого кола суспільних відносин, яким притаманні риси динамічності й непередбачуваності. Саме тому суб'єкти нормотворчості змушені підходити до формулювання норм права збалансовано, використовуючи різний ступінь конкретизації правових стандартів, поєднуючи у текстах нормативно-правових актів абсолютно та відносно визначені нормативні приписи, завершені і незавершені переліки тощо. В процесі реалізації чинного нормативно-правового масиву виникає об'єктивна необхідність встановлення дійсного змісту кожної юридичної норми, тобто її тлумачення (інтерпретації). Ще Г. Харт (Hart, 1958) звертав увагу на те, що факти, з якими мають справу суб'єкти правозастосовної діяльності, не упаковані, не перев'язані і не забезпечені ярликами, на них не написана їхня юридична класифікація, щоб її просто зачитав суддя. Замість цього, застосовуючи правові норми, хтось повинен взяти на себе відповідальність за вирішення питання, чи охоплюють певні слова закону конкретну ситуацію з усіма практичними наслідками, пов'язаними з цим рішенням [1, с.607].

Проблематика тлумачення норм права є такою, що викликає стійкий науковий інтерес вітчизняної юриспруденції протягом тривалого часу. Щодо сучасного етапу розвитку юридичної науки, то О.М. Балинська досліджує актуальні питання тлумачення правових норм [2]; використання поширювального тлумачення різними інституціями розглядають А.В. Айдинян, Т.А. Занфірова [3] та Ю.С. Таволжанська [4]. Питанням співвідношення поширювального тлумачення і юридичної аналогії присвятили роботи С.В. Завальнюк [5] і О.В. Капліна [6]. Динамічне тлума-

чення юридичних норм стало предметом дослідження В.В. Гончарова [7] та І.В. Суходубової [8].

Разом із тим, попри значну кількість наукових робіт з досліджуваної тематики, залишається багато питань, які не знайшли належного висвітлення у науковій літературі. Це, зокрема, стосується загальнотеоретичної характеристики окремих видів тлумачення норм права за обсягом, яка у наявних джерелах представлена схематично і недостатньо повно. *Метою* статті є поглиблена характеристика розширювального тлумачення норм права з урахуванням сучасних тенденцій розвитку національної та міжнародної юридичної теорії і практики. Її *новизна* полягає у застосуванні методики системно-факторного аналізу до інтерпретації юридичних джерел та у авторській класифікації видів розширювального тлумачення норм права. *Завданнями* статті є визначення основних чинників, що впливають на встановлення змісту норм права в конкретних умовах місця і часу, розкриття на основі цього критеріїв розмежування видів розширювального тлумачення і особливостей кожного з них з урахуванням практики інтерпретації норм національного законодавства України, діяльності Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини.

Системно-факторний аналіз інтерпретації норм права

Сам термін інтерпретація (interpretation) має латинське коріння "pretium", що перекладається як "значення", "ціна" або "вартість" [9, с.5]. Отже, інтерпретацію можна охарактеризувати як діяльність з оцінки, визначення ціни або "зважування" відповідних об'єктів, засобів, текстів задля встановлення їх дійсного змісту і місця у системі споріднених явищ. Спеціалісти у сфері масової комунікації відзначають, що будь-яка

соціальна інформація має ознаки фактологічності, концептуальності та нормативності. Оскільки у кожному тексті відбита деяка реальність, усяке повідомлення є фактологічним. Будь-яке повідомлення концептуальне, бо зумовлене ставленням до факту комунікатора. І, нарешті, усяке повідомлення виконує нормативну функцію, бо спонукає аудиторію до певного типу поведінки [10]. Усе це накладає певний відбиток на процес розкриття змісту відповідного тексту.

Якщо говорити про інтерпретацію юридичних текстів, то слід враховувати певну специфіку. Тлумачення норм права потребує оцінки норми через призму факту, узгодження її текстуально-го вираження з конкретними життєвими обставинами, з урахуванням різниці між часом прийняття нормативного припису і моментом його застосування. Таким чином, змістовий обсяг нормативного припису не завжди є абсолютно визначеним, поряд з чітко фіксованим смисловим ядром правової норми існує більш-менш широке і рухливе поле "півтіні", що у свою чергу обумовлює наявність, поряд з буквального розумінням, також її обмежувальної або розширювальної інтерпретації.

Як відомо, розширювальне тлумачення норм права має місце тоді, коли зміст норми є ширшим, ніж її текстуальне вираження, або, як ще говорять, "дух" закону ширший за його "букву" [5, с.19]. Це означає, що норма права викладена дуже стисло і виникає необхідність у використанні додаткових засобів, щоби правильно зрозуміти її зміст [2, с.164]. Вважаємо, що на встановлення дійсного змісту норм права у процесі їх реалізації найбільше впливають чотири групи чинників: неосяжне коло фактичних обставин, об'єктів, явищ, з якими правове регулювання має (або потенційно може мати) справу; динамізм суспільних відносин, які регулюються (або потенційно можуть регулюватися) правом; наявність різних правових культур, правових шкіл, методологічних підходів до інтерпретації правових приписів; динамізм права, що проявляється у поступовій зміні правових цінностей і пріоритетів. У зв'язку з цим, на нашу думку, є всі підстави виокремити чотири різновиди розширювального тлумачення норм права.

Змістовно-фактичне розширювальне тлумачення норм права

Цей різновид тлумачення найчастіше пов'язаний з особливостями нормотворчої техніки, коли суб'єкт правотворчості, усвідомлюючи складність суспільних відносин і різноманітність

явищ, що підлягають правовому регулюванню, навмисно формулює норму права таким чином, щоб її можна було наповнювати додатковим змістом в процесі реалізації. Наприклад, у ч.2 ст.34 Конституції України вказано: "Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір" [11]. Дане конституційне положення не містить вичерпного переліку способів, у які можливо зберігати і поширювати інформацію, тому воно може тлумачитися розширювально.

Законодавство України містить значну кількість так званих незавершених (або відкритих) переліків, які супроводжуються виразами на кшталт "тощо", "в аналогічних випадках", "та інші", а отже, вони можуть доповнюватися і розширюватися. Використовуючи незавершений перелік, законодавець закликає правозастосувача самостійно "поширити" відповідні норми на ті фактичні обставини, які охоплюються обсягом цієї норми [6, с.161]. Так, у ст.6 Закону України "Про авторське право і суміжні права" перелічені об'єкти авторського права, серед яких – різноманітні твори у сфері літератури, мистецтва, науки (загалом 17 пунктів), а у п.18 сказано: "інші твори" [12]. Як зазначає С. МакДжон (McJohn, 2006), твір, який не підпадає під жодну з перелічених в законі категорій, все одно буде об'єктом авторського права, якщо він є оригінальною авторською роботою [13, с.26].

Розширювальному тлумаченню підлягають також деякі юридичні терміни, які у контексті відповідного нормативного документа можуть мати більш широкий сенс, ніж їх буквальне розуміння. Приміром, у ч.3 ст.29 Закону України "Про Національну поліцію" встановлено наступне положення: "Обраний поліцейський захід є законним, якщо він визначений законом" [14]. У даному випадку термін "закон" слід розуміти у широкому значенні, оскільки діяльність поліції регулюється не лише законами, а й підзаконними нормативно-правовими актами. Таке використання терміну "закон" у національному законодавстві України є достатньо розповсюдженим і, можна сказати, загальноновживаним. Однак можуть бути випадки, коли в процесі юридичного тлумачення певний термін інтерпретується ширше за його звичайне розуміння. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 15.10.2013 року № 8-рп/2013, розглядаючи питання про те, чи охоплюється поняттям "заробітна плата" оплата за час простою, установив, що під належною працівнику заробітною платою необхідно розу-

міти всі виплати, на отримання яких працівник має право згідно з умовами трудового договору і відповідно до державних гарантій, установлених законодавством для осіб, які перебувають у трудових правовідносинах із роботодавцем (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини) [15]. Однак, як слушно зазначають Т.А. Занфірова та А.В. Айдинян, аналіз чинного законодавства України дозволяє виокремити наступні ознаки досліджуваного терміну: заробітна плата – це: 1) винагорода, яка виплачується за трудовим договором, 2) за виконану працівником роботу, 3) яка залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці, господарської діяльності підприємства. Однак оплата часу простою не відповідає жодній з вказаних ознак, оскільки, по-перше, її порядок визначається не трудовим договором, а КЗпП та колективним договором (за наявності); по-друге, в період простою робота не виконується, тому виплати здійснюються не за виконану роботу; по-третє, розмір гарантованої виплати чітко визначений у ст.113 КЗпП України і не може залежати від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника і результатів його праці. З огляду на наведене, можна дійти висновку, що Конституційний Суд України у даному рішенні надав розширювальне тлумачення поняттю "заробітна плата" [3, с.31].

Необхідність використання змістовно-фактичного розширювального тлумачення може бути спричинена також недоліками юридичної техніки, внаслідок яких певний нормативний припис сформульовано недостатньо чітко. Так, у першому варіанті ч.1 ст.127 Кримінального кодексу України катування було визначено як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій. Ю.С. Таволжанська звертає увагу на те, що системний аналіз об'єктивної сторони катування дає підстави для висновку про те, що поняття "інші насильницькі дії" охоплює не лише активну поведінку (дія), але й пасивну, яка забезпечена юридично значущими діями (так звана змішана бездіяльність). Прикладами останньої є, зокрема, позбавлення волі потерпілого з наступним ненаданням йому пиття чи їжі; перекриття водопровідного крана у камері засудженого із подальшим тривалим незабезпеченням водою для санітарних потреб тощо. Таким чином, зміст вказаної норми ширший за її текстуальний вираз, і вона підлягає поширювальному тлумачен-

ню [4, с.308]. У подальшому цей недолік було виправлено Законом України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування", де останнє визначено як "умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання" [16]. У такій редакції дана кримінально-правова норма є більш технічно досконалою, оскільки термін "діяння" охоплює всі можливі форми поведінки, як дії, так і бездіяльність.

Темпорально-фактичне розширювальне тлумачення норм права

Використовується у разі розповсюдження дії нормативного припису на нові об'єкти та відносини, яких не існувало на момент його прийняття. Таким чином забезпечується відповідність нормативно-правового регулювання конкретно-історичним реаліям. Розвиток науки і техніки, поява нових знарядь праці та засобів накопичення і передачі інформації, ускладнення технологічних процесів, зміна соціальних тенденцій, політичних режимів та моделей врегулювання економічних відносин, – все це вимагає новітнього прочитання норм чинного законодавства. Інакше кажучи, необхідність розширювального тлумачення може виникнути тоді, коли внаслідок обставинки, що змінилася, розширилося коло юридично значущих фактів, що кваліфікуються відповідно до вживаної норми, тобто в тих випадках, коли нові факти стали відповідати критеріям норми [6, с.158]. У сучасних вітчизняних дослідженнях вказується, що у такий спосіб можна вирішити проблему змістовного оновлення законодавства без зміни тексту закону, що особливо є актуальним для застосування положень Конституції, яку при правильному тлумаченні, шляхом виявлення її дійсного "духу", можна адаптувати до нових вимог часу та суспільства [2, с.83].

Деякі автори, переважно прибічники юридичного позитивізму, наполягають на тому, що від такого використання інтерпретаційних технік більше негативу, ніж користі, оскільки це відкриває двері для довільного тлумачення законодавства та шкодить визначеності права і стабільності правопорядку. Однак, на нашу думку, слід погодитись з авторами, які вказують на те, що визначеність права є насправді тимчасовим станом, результатом перемоги певної інтерпретації над іншими – у конкретному випадку, у визначений час. Але ця перемога тимчасова і криза смислу є неминучою, адже життя постійно

розвивається, виникають нові ситуації, утворюючи лакуни у смислі [7, с.119–120]. Представники статичного підходу до тлумачення ідеалізують волю законодавця, наділяючи її ледь не сакральним смислом. Натомість вважаємо, що нормативно-правовий акт – це інструмент, базові характеристики якого проектує суб'єкт правотворчості, а суб'єкти інтерпретації відточують цей інструмент, пристосовуючи його до реалій сьогодення. Як підкреслює І.В. Суходубова, динамічна методика тлумачення нормативних актів є не стільки загрозою стабільності права (законодавства), скільки інструментом, який, навпаки, дозволяє досягати такої стабільності [8, с.267].

Прикладом потенційної можливості використання темпорально-фактичного тлумачення у правовій системі України є ч.5 ст.27 Кримінального процесуального кодексу України, у якій зафіксовано, що під час судового розгляду та у випадках, передбачених цим Кодексом, під час досудового розслідування забезпечується повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів [17]. У чинному законодавстві України відсутній вичерпний перелік технічних засобів, які можуть бути використані у кримінальному судочинстві, оскільки їх арсенал постійно поповнюється, і тут розширювальне тлумачення може стати в нагоді.

Оскільки у даному різновиді тлумачення особливе значення має фактор часу, його найчастіше використовують у випадках, коли є значний розрив між часом прийняття (підписання) певного нормативного акту чи договору і часом його застосування. Це може бути проілюстровано наступним прикладом. На 1-й і 2-й мирних конференціях у Гаазі 1899 та 1907 років було прийнято низку документів, відомих як Гаазькі конвенції, метою яких було обмеження шкідливих наслідків військових дій. У преамбулі Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни міститься принцип, відомий як застереження Мартенса, який став невід'ємною частиною міжнародного гуманітарного права, виступаючи з'єднувальною ланкою між нормами позитивного і природного права. Дане положення звучить так: "Надалі до того часу, поки не з'явиться можливість видати більш повне зведення законів війни, Високі договірні сторони вважають прийнятним засвідчити, що у випадках, не передбачених прийнятими ними постановами, населення та воюючі сторони залишаються під охороною та дією засад міжнародного права, оскільки вони виходять з усталених між освіченими народами звичаїв, із

законів людяності та вимог громадської свідомості" [18, с.381–383]. Цей принцип, серед іншого, був застосований Міжнародним судом ООН при розгляді справи про заборону ядерної зброї. Суд зазначив, що хоча принципи і правила ведення війни були розроблені ще до винаходу ядерної зброї, "новизна зброї" не може використовуватися як аргумент на користь обмеження застосування гуманітарного права. Суд виправдав еволюційне тлумачення Гаазьких конвенцій гуманітарним характером правових принципів, які мають застосовуватися до всіх форм війни та всіх видів зброї минулого, теперішнього та майбутнього [19, с.222].

Показовим також є рішення Міжнародного Суду у справі про навігаційні та суміжні права 2009 р. (*Costa Rica v. Nicaragua*). Згідно зі ст. VI Договору про межі від 15 квітня 1858 р., Нікарагуа має суверенітет над річкою Сан-Хуан, тоді як Коста-Рика зберігає право судноплавства по річці "con objetos de comercio" (ісп.), що було перекладено Судом як "для цілей торгівлі". Спільне питання стосувалося того, чи охоплюється поняттям "торгівля" перевезення туристів по згаданій річці. Позиція Нікарагуа була такою, що на момент підписання Договору поняття комерції стосувалося лише торгівлі товарами. Суд постановив, що термін "comercio" є загальним і таким, що адаптується до нових умов. Його розуміння з часом фактично змінилося у тому сенсі, що туризм, який не був актуальним у 1858 р., тепер підпадає під дію відповідного положення договору [19, с.229]. Такий підхід дозволяє протягом тривалого часу утримувати нормативні документи у актуальному стані, без необхідності внесення у них змін і доповнень у разі появи нових споріднених явищ, що потребують правового регулювання.

Змістовно-правове розширювальне тлумачення норм права

Зумовлене розглядом нормативних приписів з різних методологічних позицій, праворозумінь, співіснуючих у певний момент часу. Мається на увазі ситуація, коли, наприклад, правову норму приймали представники однієї правової школи, а тлумачать її представники іншої, або ж коли норми міжнародного права інтерпретуються носіями різних національних культур.

Досліджуючи вплив права на суспільні відносини, слід пам'ятати про те, що один й той самий текст може викликати відмінні змістовні конотації у свідомості різних суб'єктів правовідносин. Правові конотації базуються на групових

цінностях і стереотипах, вони можуть змінюватися зі зміною культурного тла, можуть бути різними в різних культурно-соціальних середовищах, іноді мати індивідуально-психологічні особливості, бути специфічно значимими для конкретного адресата [2, с.75, 78]. Слід пригадати спостереження Г. Гадамера стосовно того, що рівень наближеності змісту, закладеного у "текст" права автором, і змісту, інтерпретованого учасниками правовідносин, визначається злиттям двох "горизонтів" праворозуміння. Чим ближчі за своєю соціокультурною основою їхні позиції, тим ширший "спільний горизонт" і адекватніше розуміння [20, с.312].

Сучасне право важко уявити без таких нормативно-ціннісних категорій, як права людини, свобода, рівність, людська гідність, справедливість тощо, однак їх змістовне наповнення в різних соціально-культурних умовах може бути неоднаковим. Так, Парламент ФРН, засуджуючи злочини нацизму, проголосив людську гідність як захисну норму та фортецю проти повернення до варварства. Закріплюючи норму, що гарантує захист людської гідності від протиправних посягань, законодавець думав насамперед про загрози окремій особі чи групам осіб від носіїв державної влади, такі як поліцейське свавілля, затримання, депортація тощо. Федеральний Конституційний Суд неодноразово наголошував на тому, що людська гідність має абсолютний характер, вона є вищою фундаментальною цінністю і коренем усіх основних прав [21, с.108–109]. У інших державах, з урахуванням їхнього політичного минулого, акценти можуть бути розставлені по-іншому.

Інший приклад стосується розуміння права на вільний розвиток особистості, яке закріплено у Основному Законі ФРН та у Конституції України. Вітчизняна конституційна доктрина намагається хоча б у загальних рисах визначити зміст цього права. Наприклад, у одному з науково-практичних коментарів до Конституції України сказано: "людський розвиток – це процес розширення вибору для людини. Насамперед це вибір трьох важливих речей: вести здоровий спосіб життя і жити довго, набувати знань, мати ресурси, аби підтримувати належний життєвий рівень. Сюди ж належать політична, економічна і соціальна свободи, можливість займатися творчою та виробничою діяльністю, гарантії прав людини" [22, с.163]. На відміну від вітчизняних дослідників, німецькі вчені і практики не дають будь-якого подібного формулювання того, у чому ж має виявлятися вільний розвиток особис-

тості. Вони вважають, що таке визначення знижує рівень гарантованості цього права, оскільки цілком реальним є випадок, коли певний аспект вільного розвитку особистості залишиться не названим і буде поза захистом права. Саме тому у одному з рішень Федерального Конституційного Суду Німеччини наголошено, що "будь-яка спроба оцінити його охоронну зону призведе до втрати громадянином гарантованої законом свободи. Крім того, скорочення обсягу захисту для забезпечення більш вузької, особистої сфери життя призведе до проблем демаркації, які навряд чи можуть бути задовільно вирішені на практиці" [21, с.380–382].

Зважаючи на те, що окремі юридичні категорії можуть мати різний зміст у національних правових системах, міжнародні судові інституції неодноразово звертали увагу на цю проблему. Приміром, Європейський суд з прав людини, здійснюючи тлумачення ст.1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як невіддільної її частини, у низці справ дійшов висновку, що поняття "майно" має автономне значення, яке не залежить від формальної класифікації в національному праві та не зводиться до володіння матеріальними речами: як і матеріальні речі, певні права та інтереси, як-от активи, також можуть розглядатися як "майнові права", а отже, як "майно" для цілей цієї статті [23, с.40–41].

К. Джеффаль (Djeffal, 2016), досліджуючи діяльність Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, звернув увагу на те, що при тлумаченні міжнародних нормативних документів приходить мати справу з так званими "кардинальними ядрами" та "інтерпретаційними вузлами". Кардинальні ядра – це фундаментальні положення, які мають тривалу практику однозначного розуміння і застосування. Якщо ж в процесі тлумачення певних нормативних положень інтерпретатори приходять до різних, несумісних висновків, то ми маємо справу з інтерпретаційним вузлом [19, с.77–78]. Різне розуміння норм міжнародного права може бути наслідком того, що, образно кажучи, усі дотична до справи інформація поміщається інтерпретатором у "тигель", і потім відбувається процес зважування і балансування, тобто між різними міркуваннями та аргументами знаходиться правильна пропорція [19, с.127], яка залежить від методологічного підходу суб'єкта тлумачення, від впливу на нього різноманітних юридичних та позаюридичних чинників.

Темпорально-правове розширювальне тлумачення

Тут ми знов підходимо до впливу фактора часу на інтерпретаційні практики, але якщо темпорально-фактичне тлумачення стосувалося динаміки фактичної складової (поява нових обставин соціального життя, що підлягають урахуванню в процесі застосування норм права), то даний різновид розширювального тлумачення стосується ідеологічної складової (зміна правових цінностей, пріоритетів, доктринальних підходів, які спричиняють нове прочитання певних фактів з позицій актуального права).

Думаємо, що саме таке "нюансування" дозволяє розрізняти виокремлювані у науковій літературі "еволюційне" та "динамічне" тлумачення. Деякі науковці вважають, що дані категорії є тотожними [8, с.266; 24, с.17; 25, с.4], однак нам більш імпонує позиція тих авторів, які наполягають на різниці між ними. Зокрема, Я. Хельгесен (Helgesen, 2011) зазначає: "Я б уважав за краще використовувати слово "еволюційний" у випадку, коли Суд дає відповіді на нові факти, соціальні зміни, питання, які ніколи не розглядались у Суді, тоді як "динамічна" інтерпретація, на мою думку, стосується передусім ситуації, коли суд дає нові відповіді на старі запитання" [26, с.20].

Одним із перших науковців, який усвідомлював необхідність адаптації права до мінливих соціальних умов, був Ф. Жені (Gény, 1919). За його словами, тлумачення, що базується на абстрактних технічних категоріях та відірване від суттєвих елементів життя права, моральних, психологічних, економічних, політичних і соціальних умов, робить юриспруденцію не тільки безплідною, але й безповоротно бунтівною перед прогресом [27, с.148]. У подальшому ця позиція була підтримана багатьма юристами-теоретиками, практиками і судовими інстанціями. Протягом ХХ ст. позиція Міжнародного суду ООН щодо тлумачення міжнародних договорів поступово змінювалася від статичної до динамічної, у судових рішеннях неодноразово підкреслювалося, що юридична інтерпретація не може залишатися байдужою до подальшого розвитку права, і міжнародні документи мають тлумачитися і застосовуватися в рамках правової системи, що діє на момент тлумачення [19, с.238]. Суддя Альварес (Alvarez) наполягав на тому, що функцією Міжнародного суду є забезпечення прогресивного розвитку права, а отже, тексти договорів необхідно "оживити", щоб не відставати від сучасних реалій, і юридичне тлумачен-

ня має перебувати у гармонії з новими умовами суспільного життя. Суддя Бустаманте (Bustamante) також віддавав перевагу динамічному тлумаченню, характеризуючи право як живе явище, що відображає колективні вимоги та потреби кожного етапу історії [19, с.248–250].

Подібна тенденція спостерігається і у розвитку європейського права. На конференції, присвяченій двадцять п'ятій річниці Європейської конвенції, основною темою обговорення було питання: "Чи мають права, викладені в Європейській конвенції з прав людини 1950 року, таке ж значення в 1975 році?". Ключову промову з цього питання представив М. Соренсен (Sørensen), на той час суддя Європейського суду з прав людини. Саме у його виступі прозвучали слова, які потім часто цитувалися: "Європейська конвенція з прав людини є живим правовим інструментом" [19, с.275–276]. Підхід "Конвенція як живий інструмент", тобто те, що основний європейський документ з прав людини слід тлумачити у світлі сучасних умов, відповідно до новітніх стандартів і цінностей, застосовуючи таким чином динамічний підхід, через три роки було вперше озвучено Судом у відомій справі "Тайпер проти Сполученого Королівства" (Tyger v United Kingdom) [28, с.65]. У низці подальших рішень Європейський суд з прав людини акцентував увагу на тому, що положення Конвенції мають тлумачитися і застосовуватися у такий спосіб, щоб надані права були практичними та ефективними, а не теоретичними та ілюзорними [29, с.98–99].

Прикладом темпорального розширення змісту правових категорій є зміна розуміння терміну "геноцид". У традиційній інтерпретації, геноцид – це знищення расових, етнічних чи релігійних груп, спрямоване проти цивільного населення певних окупованих територій з метою ліквідувати окремі народи, класи людей і національні, расові і релігійні групи, зокрема євреїв, поляків, циган та інших [30, с.42]. Однак за останні десятиліття розуміння цього негативного явища суттєво змінилося. Так, А. Джонс (Jones, 2006) у своїй книзі "Геноцид: вичерпний вступ" пропонує шістнадцять наукових визначень геноциду, що охоплюють період з 1959 по 2003 рр. [31, с.15–18]. Серед іншого, з'явилося поняття "культурний геноцид", який, за словами Д. Шорта (Short, 2016), відноситься до методу геноциду, що нищить соціальну групу через знищення її культури [32, с.3]. Як бачимо, у сучасних умовах ми маємо значно ширше розуміння геноциду порівняно з його класичним визначенням.

Ще одним показовим прикладом є тлумачення Європейським судом з прав людини ст.3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, відповідно до якої нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Раніше порушення цієї статті визнавалося Судом за умови застосування до людини примусових дій певного рівня жорстокості. Приміром, у рішенні 1978 р. по справі "Ірландія проти Сполученого Королівства" (Ireland v. United Kingdom) нелюдським поведженням визнані п'ять методів допиту (позбавлення сну, годування лише хлібом і водою, тримання ув'язнених з накритою головою, примушування ув'язнених стояти тривалий час обличчям до стіни, тримання у шумних приміщеннях). Через тридцять п'ять років, у справі "Вінтер та інші проти Сполученого Королівства" (Winter and Others v. the United Kingdom, 2013) Суд підкреслив, що невід'ємною складовою ст.3 Конвенції є право на надію, у зв'язку з чим довільне позбавлення волі без можливості перегляду справи і зменшення терміну ув'язнення заперечує фундаментальному аспекту людяності та є принижуючим, а у справі 2014 р. "Трабелсі проти Бельгії" (Trabelsi v. Belgium) як порушення вказаної статті розглядається екстрадиція людини до держави, у якій заявник у разі засудження наражається на ризик довічного ув'язнення, строк якого не може бути скорочено [33, с.126–127].

Ці приклади добре ілюструють слова судді Європейського суду з прав людини Д. Шпільмана (Spielmann): "Очевидно, що суть прав і свобод, відображена у Конвенції, не висічена в камені на століття. Вона повинна еволюціонувати в гармонії з юридичним, соціальним і науковим прогресом. Така гнучка інтерпретація конвенції дозволяє збереженням у ній нормам відповідати потребам, які спричиняє складний процес розвитку європейських держав. Іншими словами, суд не може винаходити нові права. Його компетенція – лише модернізувати права, забезпечені Конвенцією і її протоколами" [33, с.125].

Висновки

1. Тлумачення норм права є важливим етапом забезпечення дієвості і ефективності правового регулювання, оскільки в процесі практичної реалізації нормативних приписів слід встановити їх дійсний зміст, з використанням наявного арсеналу прийомів і правил інтерпретаційної діяльності. Під впливом різноманітних соціальних умов, культурних особливостей, те-

мпоральних змін та інших важливих чинників обсяг правової норми може змінюватися, що спричиняє необхідність її обмежувального або розширювального тлумачення. Останнє має місце тоді, коли зміст норми є ширшим, ніж її буквальне текстуальне прочитання.

2. Аналіз факторів, які впливають на адекватне розуміння норм права у процесі їх застосування, дозволяє виокремити чотири види розширювального тлумачення норм права: *змістовно-фактичне*, пов'язане з неможливістю урахування всіх фактичних обставин реального життя, з наявністю спеціальної термінології та недостатньо чітких юридичних формулювань; *темпорально-фактичне*, яке дозволяє адаптувати тексти нормативних документів до нових соціальних умов без внесення до них змін і доповнень; *змістовно-правове*, зумовлене співіснуванням під час тлумачення різних методологічних позицій, юридичних підходів, культурних традицій; *темпорально-правове*, що у процесі інтерпретації нормативно-правових розпоряджень враховує зміну протягом певного часу ціннісних засад права, розглядає нормативні тексти з позицій концепції "живого права".

3. Аналіз інтерпретаційної практики свідчить про те, що вказані різновиди розширювального тлумачення широко використовуються суб'єктами інтерпретації норм як національного, так і міжнародного права. Діяльність національних конституційних судів, Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини в сучасних умовах зорієнтована на адаптацію нормативних текстів до реалій сьогодення, внаслідок чого прогресивне, еволюційне, динамічне тлумачення закону чи міжнародного договору стає все більш затребуваним. Звичайно, відхід від буквального тексту нормативного документа несе в собі небезпеку викривлення його дійсного змісту, що потребує подальших досліджень застосування розширювального тлумачення у різних сферах юридичної діяльності.

Конфлікт інтересів

Текст даної статті виконаний автором самостійно. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів або порушення права інтелектуальної власності будь-яких третіх осіб.

Вираз вдячності

Стаття підготовлена відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hart H. L. A. Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*. 1958. Vol. 71, No. 4. P. 593–629.
2. Проблеми тлумачення правових норм: посібник; автор-упорядник О. М. Балинська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.
3. Занфірова Т. А., Айдинян А. В. Поширювальне тлумачення норм права в окремих рішеннях Конституційного суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 30–33.
4. Таволжанська Ю. С. Поширювальне тлумачення кримінально-правових норм з урахуванням інтерпретаційних вимог ЄСПЛ (на прикладі норми про кримінальну відповідальність за катування). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 307–309.
5. Завальнюк С. В. Співвідношення аналогії права та поширювального тлумачення норм права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 1. С. 18–21.
6. Капліна О. В. Поширювальне тлумачення і аналогія кримінально-процесуального закону: проблеми розмежування. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4. С. 152–162.
7. Гончаров В. В. Динамічне тлумачення юридичних норм. Львів: СПОЛОМ, 2013. 252 с.
8. Суходубова І. В. Динамічне тлумачення як засіб адаптації текстуальної форми законодавства до змін суспільних відносин. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. 2014. № 2 (17). С. 264–272.
9. Tammelo I. Treaty Interpretation and Practical Reason: Towards a General Theory of Legal Interpretation. Sydney: Law Book Co., 1967. 110 p.
10. Іванов В. Ф. Інформація в журналістиці. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1835>
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
12. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 196.
13. McJohn S. Copyright: Examples and Explanations. New York: Aspen Law & Business, 2006. 356 p.
14. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.
15. Рішення Конституційного Суду України: від 15.10.2013 № 8-рп/2013. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-13#Text>
16. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування: Закон України від 01.12.2022 № 2812-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2. Ст. 88.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.
18. Акімов М. О. Застереження Мартенса та його роль у міжнародному гуманітарному праві. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17.05.2019 р.)*. Одеса: Гельветика, 2019. С. 381–384.
19. Djefal C. Static and Evolutive Treaty Interpretation: A Functional Reconstruction. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 418 p.
20. Гадамер Г.-Г. Истина і метод: у 2 т. ; пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2000. Т. 1: Основи філософської герменевтики. 464 с.
21. Основні права людини: німецько-український правовий вимір: монографія; за ред. Мельника Р. С. Одеса: Гельветика, 2022. 404 с.
22. Конституція України. Науково-практичний коментар ; редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. Харків: Право, 2011. 1128 с.
23. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2021–2022. Кн. 19; відп. ред. С. П. Головатий; уклад. Я. В. Скринник. Житомир: ТОВ "505", 2023. 860 с.
24. Кретова І. Ю. Еволюційне тлумачення права у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(1). С. 15–19. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1(1)_5).
25. Grabert A. Dynamic Interpretation in International Criminal Law. Striking a Balance between Stability and Change. München: Herbert Utz Verlag GmbH, 2015. 244 s.
26. Helgesen J. E. What are the limits of the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights? In: Dialogue between judges. Strasbourg: European Court of Human Rights, Council of Europe, 2011. P.19–28.

27. François GénY. Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif : essai critique. Tome premier / précédé d'une préf. de Raymond Saleilles. Paris: LGDJ, 1919. 299 s.
28. Malgosia Fitzmaurice. Interpretation of the European Convention on Human Rights: Lessons from the Naït-Liman Case. *Queen Mary Law Research Paper*. 2020. No. 346. P. 56–73.
29. Анцупова Т. О. Забезпечення послідовності та узгодженості практики Європейського суду з прав людини: роль великої палати. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*: матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21.09.2013). Одеса: Фенікс, 2013. С.93–104.
30. Schabas William A. Origins of the Genocide Convention: From Nuremberg to Paris. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2008. Vol. 40, № 1. P. 35–55.
31. Adam Jones. Genocide: A Comprehensive Introduction. London: Routledge, 2006. 430 p.
32. Damien Short. Redefining Genocide: Settler Colonialism, Social Death and Ecocide. London: Zed Books, 2016. 261 p.
33. Легка О. Динамічне юридичне тлумачення: практика Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 124–128.

REFERENCES

1. Hart, H. L. A. (1958). Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*. 71 (4), 593–629.
2. Balynska, O. M. (2021). *Problemy tлумachennia pravovykh norm* [Problems of interpretation of legal norms]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav (in Ukr.).
3. Zanfirova, T. A., & Aidynian, A. V. (2022). Poshyriuvane tлумachennia norm prava v okremykh rishenniakh Konstytutsiinoho sudu Ukrainy [Extended interpretation of legal norms in individual decisions of the Constitutional Court of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (1), 30–33 (in Ukr.).
4. Tavolzhanska, Yu. S. (2021). Poshyriuvane tлумachennia kryminalno-pravovykh norm z urakhuvanniam interpretatsiinykh vymoh YeSPL (na prykladi normy pro kryminalnu vidpovidalnist za katuvannia) [Extended interpretation of criminal law norms taking into account the interpretation requirements of the ECHR (using the example of the norm on criminal liability for torture)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (8), 307–309 (in Ukr.).
5. Zavalniuk, S. V. (2015). Spivvidnoshennia analogii prava ta poshyriuvannoho tлумachennia norm prava [Correlation between the analogy of law and the extended interpretation of legal norms]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriya Pravo*, 35(1), 18–21 (in Ukr.).
6. Kaplina, O. V. (2004). Poshyriuvane tлумachennia i analogiia kryminalno-protsesualnoho zakonu: problemy rozmezhuvannia [Extended interpretation and analogy of the criminal procedural law: problems of demarcation]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, (4), 152–162 (in Ukr.).
7. Honcharov, V. V. (2013). *Dynamichne tлумachennia yurydychnykh norm* [Dynamic interpretation of legal norms]. Lviv: SPOLOM (in Ukr.).
8. Sukhodubova, I. V. (2014). Dynamichne tлумachennia yak zasib adaptatsii tekstualnoi formy zakonodavstva do zmin suspilnykh vidnosyn [Dynamic interpretation as a means of adapting the textual form of legislation to changes in social relations]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*, 2(17), 264–272 (in Ukr.).
9. Tammelo, I. (1967). Treaty Interpretation and Practical Reason: Towards a General Theory of Legal Interpretation. Sydney: Law Book Co., 110 p.
10. Ivanov, V. F. *Informatsiia v zhurnalistytsi* [The information in journalism]. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1835> (in Ukr.).
11. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]. Zakon Ukrainy (28.06.1996 No. 254k/96-vr). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, (30), 141 (in Ukr.).
12. Pro avtorske pravo i sumizhni prava [About copyright and related rights]. Zakon Ukrainy (01.12.2022 No. 2811-9). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*, (3), 196 (in Ukr.).
13. McJohn, S. (2006). Copyright: Examples and Explanations. New York: Aspen Law & Business, 356 p.
14. Pro Natsionalnu politsiyu [About the National Police]. Zakon Ukrainy (02.07.2015 No. 580-8). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*, (63), 2075 (in Ukr.).
15. *Rishennya Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine]. (15.10.2013 No. 8-rp/2013). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-13#Text> (in Ukr.).
16. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za katuvannia [On making changes to the Criminal Code of Ukraine regarding the improvement of liability for torture]. Zakon Ukrainy (01.12.2022 No. 2812-9). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*, (2), 88 (in Ukr.).
17. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (13.04.2012 No. 4651-

- 6). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (9–10), 88 (in Ukr.).
18. Akimov, M. O. (2019). Zasterezhennia Martensa ta yoho rol u mizhnarodnomu humanitarnomu pravi [The Martens clause and its role in international humanitarian law]. In: *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Odesa, 17.05.2019). Odesa: Helvetyka, 381–384 (in Ukr.).
19. Djefal, C. (2016). *Static and Evolutive Treaty Interpretation: A Functional Reconstruction*. Cambridge: Cambridge University Press, 418 p.
20. Gadamer, H.-G. (2000). *Istyna i metod* [The truth and the method]: u 2 t.; per. z nim. O. Mokrovolskoho. Kyiv: Yunivers, T. 1: Osnovy filosofskoi hermenevtyky [Basics of philosophical hermeneutics] (in Ukr.).
21. Melnyk, R. S. (Red.). (2022). *Osnovni prava liudyny: nimetsko-ukrainskyi pravovyi vymir* [Basic human rights: the German-Ukrainian legal dimension]. Monografia. Odesa: Helvetyka (in Ukr.).
22. Tatsii, V. Ya., Petryshyn, O. V., & Barabash, Yu. H. Et al. *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
23. Holovaty, S. P. (Red.). (2023). *Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. Rishennia. Vysnovky. 2021–2022* [Constitutional Court of Ukraine. Decision. Conclusions. 2021–2022]. Kn. 19. Zhytomyr: TOV "505" (in Ukr.).
24. Kretova, I. Yu. (2015). Evoliutsiine tlumachennia prava u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The evolutionary interpretation of law in the practice of the European Court of Human Rights]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Yurydychni nauky*, 1(1), 15–19 (in Ukr.). [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1(1)_5)
25. Grabert, A. (2015). *Dynamic Interpretation in International Criminal Law. Striking a Balance between Stability and Change*. München: Herbert Utz Verlag GmbH, 244 s.
26. Helgesen, J. E. (2011). What are the limits of the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights? In: *Dialogue between judges*. Strasbourg: European Court of Human Rights, Council of Europe, 19–28.
27. Gén, François (1919). *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif : essai critique*. Tome premier; précédé d'une préf. de Raymond Saleilles. Paris: LGDJ, 299 s.
28. Fitzmaurice, Malgosia (2020). Interpretation of the European Convention on Human Rights: Lessons from the Naït-Liman Case. *Queen Mary Law Research Paper*, (346), 56–73.
29. Antsupova, T. O. (2013). Zabezpechennia poslidovnosti ta uzgodzhenosti praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: rol velykoi palaty [Ensuring the consistency and coherence of the practice of the European Court of Human Rights: the role of the Grand Chamber]. In: *Pravove zabezpechennia efektyvnoho vykonannia rishen i zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: mater. 2-yi mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Odesa, 20–21.09.2013). Odesa: Feniks, 93–104 (in Ukr.).
30. Schabas, William A. (2008). Origins of the Genocide Convention: From Nuremberg to Paris. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 40(1), 35–55.
31. Jones, Adam (2006). *Genocide: A Comprehensive Introduction*. London: Routledge, 430 p.
32. Short, Damien (2016). *Redefining Genocide: Settler Colonialism, Social Death and Ecocide*. London: Zed Books, 261 p.
33. Lehka, O. (2016). Dynamichne yurydychne tlumachennia: praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Dynamic legal interpretation: the practice of the European Court of Human Rights]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (10), 124–128 (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:
Форум права: 78 pp. 77–87 (1).

Related identifiers:
10.5281/zenodo.10870771
http://forumprava.pp.ua/files/077-087-2024-1-FP-Voloshenyuk_10.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm
2024_1_10.pdf

License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Received: 05.02.2024
Accepted: 28.02.2024
Published: 04.03.2024
Available online: 04.03.2024

Cite as:

Волюшенюк, О. В. (2024). Розширювальне тлумачення норм національного і міжнародного права. *Форум Права*, 78(1), 77–87. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870771>

Voloshenyuk, O. V. (2024). Rozshyryuvalne tlumachennya norm natsionalnoho i mizhnarodnoho prava [Extended Interpretation of National and International Law Norms]. *Forum Prava*, 78(1), 77–87. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870771>